

והוא יום שמזל כימה עולה ביום מעל הארץ. (307)

ואף המעיינות מתגברים במרחשון, שהרי אז היא עונת הגשמים. הלכך, לא הוצרך הקדוש ברוך הוא לשנות את מעשה בראשית ולהעלות את כימה ביום. (308) ואף לא הוצרך להגביר את המעיינות. שהרי מזל כימה עולה במרחשון ביום, ואף המעיינות מתגברים באותו הזמן.

ומתוך ששינוי אנשי דור המבול את מעשיהם יב-א — שינה הקדוש ברוך הוא עליהם את מעשה בראשית. והגמרא להלן תבאר במה שינה ה' את מעשה בראשית.

והעלה את מזל כימה ביום. ונטל שני כוכבים מכימה, ונעשה נקב בשמים. ודרך אותו הנקב הביא הקדוש ברוך הוא מבול לעולם.

ומאחר שבי"ז אייר מזל כימה הוא מתחת לארץ, (305) הוצרך הקדוש ברוך הוא לשנות ממעשה בראשית, והעלה את מזל כימה ביום.

ונטל שני כוכבים מכימה, ונעשה נקב בשמים. ודרך אותו הנקב הביא הקדוש ברוך הוא מבול לעולם.

ב. בי"ז אייר המעיינות מתמעטים. (306) ושינה הקדוש ברוך הוא את מעשה בראשית, והתגברו המעיינות, ושטפום.

רבי אליעזר אומר:

מאחר שהעולם נברא [לדעתו] בתשרי, לכן החדש השני המוזכר בפסוק נמנה החל מתשרי, שבו מתחיל מנין שנות כל הדורות.

הלכך, אותו היום "בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש" שהתחיל המבול — י"ז במרחשון היה [שהוא החדש השני מתשרי].

306. [לדעת תוספות שבהערה הקודמת. באייר המעיינות מתרבים עיין שם]

307. מזל חשון הוא עקרב. מפני שבחשון בבקר עולה מזל עקרב מעל הקרקע.

נמצא שמזל טלה עולה בשעתיים האחרונות ביום [שהרי עקרב עולה בשעתיים הראשונות. ואחריו יש עוד ארבע מזלות לפני הטלה. נמצא שיש לפני חמש מזלות שמשך עלייתם 10 שעות].

308. לעיל בהערה 305 הבאנו שתוספות גרסו להיפך. ולדבריהם, לדעת רבי אליעזר היה צורך לשנות את מעשה בראשית מפני שמזל טלה אינו נראה עד סוף היום. [זנכו שהוא בסוף המזל,

כוכבים מן הרקיע [מתוך מזל כימה שבו כוכבים רבים]. נעשה נקב ברקיע ודרכו ירדו המים אשר מעל הרקיע אל הארץ וירד המבול. [ועיין רמב"ם יסודי התורה ג א].

305. קשה: אמנם מזל כימה הולך לכיוון השקיעה כל היום [עד שבסוף שעה עשירית הוא שוקע] אבל מכל מקום הוא נראה כל היום על פני הרקיע מלבד בשתי השעות האחרונות שביום! ואם כן מדוע היה צורך לשנות את סדרי בראשית?

ונראה שזה הוקשה לתוספות, ומטעם זה הם גורסים בגמרא להיפך. שלדעת רבי יהושע מזל כימה עולה ביום. ולא היה צורך לשנות סדרי בראשית בזה. [ואדרבה לרבי אליעזר מזל כימה שוקע ביום]. ועיין בדבריהם.

והוינן בה: **בשלמא** מוכן הדבר לדעת רבי יהושע, הסובר שהמבול התחיל לרדת באייר, היינו דכתיב "בחדש השני". שהרי אייר הוא החדש השני למנין החדשים.

אלא, לרבי אליעזר, הסובר שהמבול התחיל לרדת במרחשון, קשה: מאי "שני"? מדוע חודש מרחשון נקרא כאן "החדש השני"? והרי אייר הוא החדש השני למנין החדשים! (309)

ומתריצין: שני לדין! שחודש חשון הוא השני לחודש תשרי, שבו הקב"ה דן את העולם, ובו הוא גזר את המבול על אותו הדור.

שינוי בכרייתא שלדברי הכל, שינה הקדוש ברוך הוא את מעשה בראשית כאשר הוא הביא מבול לעולם.

והוינן בה: **בשלמא לרבי יהושע** — היינו דשינה הקב"ה!

שהיה במבול שינוי מדרכו של עולם, היות ובאייר מזל כימה שוקע ביום, והעלהו הקדוש ברוך הוא ביום. ועוד, שהמעיינות מתמעטים באייר, והקדוש ברוך הוא הגבירם.

אלא לרבי אליעזר קשה: מאי שינה? והרי במרחשון מזל כימה עולה ביום. ואף

המעיינות מתגברים, ולא היה הקב"ה צריך לשנות עליהם את מעשה בראשית!

ומתריצין: לדעת רבי אליעזר השינוי במעשה בראשית היה כדרב הסדא.

דאמר רב הסדא: ברותחין קלקלו — וברותחין נידונו.

ורב הסדא מפרש את דבריו:

ברותחין קלקלו אנשי דור המבול בעבירה של איסורי ביאה.

ובמים רותחין נידונו על כך.

שהרי כתיב הכא [בראשית ח] בענין המבול: "וישכו המים".

וכתיב התם [מגילת אסתר ז]: "זחמת המלך שככה". וסתם חמה רותחת היא. שנאמר [שם]: "זחמתו בערה בו". ומכאן שמי המבול היו רותחים.

תנו רבנן: חכמי ישראל מונין את מנין השנים והחודשים למבול — כרבי אליעזר, שהמבול התחיל במרחשון. מפני ששנות בריאת העולם ושנות הדורות נמנות מתשרי.

אך ביחס לזמן בריאת העולם הם סוברים כרבי יהושע, שהעולם נברא בניסן. ולכן

בכל זאת לענין מנין החדשים אין מונים מתשרי [שנוכל לקרוא לחשון שני] אלא מונים מניסן. תוספות.

[ועיין מה שכתב הרש"ש כאן על דברי רש"י, לעיל בסוף דבריו].

עולה בתחילת החדש סמוך ללילה ממש]. ולדעת תוספות אף מי המעיינות מועטין בחשון. עיין בדבריהם.

309. אף על פי שלדעת רבי אליעזר בתשרי נברא העולם ושנות הדורות מתחילות בתשרי.

החודש השני מניסן] בשנת שש מאות לחיי נח. (311)

שנינו במשנה: באחד בתשרי ראש השנה לשנים, ולירקות. שאין מעשרים מהירקות שנלקטו לפני אחד בתשרי, על הירקות שנלקטו לאחריו.

תנא בתוספתא: באחד בתשרי ראש השנה לשנים. לירקות ולמעשרות ולנדירים.

והוינן בה: ראש השנה לירקות — מאי נינהו! מהו ראש השנה לירקות? הרי בהכרח שהכוונה היא לענין מעשר ירק.

ואם כן, קשה: מדוע אמרה הברייתא: "באחד בתשרי ראש השנה לירקות ומעשרות"? והרי "ירקות" — היינו מעשרות? (312)

ומתצינן: תנא, שנה התנא תחילה את מעשר ירק שהוא מדרבנן (313) בפני עצמו, והשמיענו שיש ראש השנה קבוע לירק. ואין מעשרים מן הנלקט לפני ראש השנה על הנלקט לאחריו.

ואחר כך קתני מעשר דאורייתא בדגן תירוש ויצהר. (314) שאף להם יש יום רשא השנה

ביחס לחישוב זמן התחלת ה"תקופה", של כל אחת מארבעת עונות השנה, הם מחשבים כרבי יהושע. (310)

והיינו, שהחמה נתלתה ברקיע השמים בתחילת ליל יום רביעי. ומשך הזמן של שנת החמה, הוא 365 ימים שלמים, ועוד רבע יום [דהיינו, עוד שש שעות, שהם רבע יממה בת עשרים וארבע שעות].

הלכך, לעולם תקופת ניסן מתחילה באחד מארבעת רבעי היום.

שהרי בשנה הראשונה התחילה התקופה של ניסן [תקופת האביב], בתחילת הלילה. ובשנת השניה היא התחילה שש שעות מאוחר יותר, בחצות הלילה. דהיינו כעבור 365 ימים שלמים ועוד 6 שעות מתקופת ניסן שלפניה.

ובשנה השלישית היא התחילה בתחילת היום. ובשנה הרביעית התחילה התקופה באמצע היום. ואילו בשנה החמישית היא חזרה והתחילה בתחילת הלילה.

וחכמי אומות העולם מונין אף למבול כרבי יהושע, שמנין שנות הדורות מתחיל בניסן, הלכך המבול התחיל לרדת באייר [שהוא

310. להסבר ענין התקופה עיין לעיל הערה 220

311. ולפי זה יש לפרש את הפסוק — "ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים". שהחדש הראשון הוא ניסן, שהרי משפט דור המבול היה 12 חודש. רש"י.

312. ואין לומר שכוננת המשנה למעשר פירות, שהרי ראש השנה לאילן הוא באחד בשבט [לדברי בית שמאי], או בט"ו בשבט [לדברי בית

הלל].

313. עיין בהערה הבאה.

314. נחלקו הראשונים איזה מן הפירות חייבים במעשר מדאורייתא:

א. דעת תוספות שאין חיוב מן התורה אלא בדגן תירוש ויצהר, כלומר תבואה. [וכל חמשת מיני דגן בכלל זה. מנחת חינוך שצ"ה — תקז]. זיתים וענבים. וכך נראה מדברי רש"י [להלן

קבוע שאין מעשרים מן החדש על הישן.⁽³¹⁵⁾

ומקשינן: וליתני, היה זה מן ראוי שהתנא ישנה מעשר דאורייתא ברישא! שהרי מעשר דאורייתא חשוב יותר ממעשר דרבנן.

ומתצינן: איידי דהביבא ליה — אקדמה. מעשר דרבנן חביב על התנא, מפני שיש בזה חידוש,⁽³¹⁶⁾ הלכך הקדים ושנה אותו לפני מעשר דאורייתא.

והוינן בה: ותנא דידן, התנא ששנה את משנתנו, שלא שנה "מעשרות", אלא רק מעשר ירקות שהוא מדרבנן — מה טעמו?

ומבארין: תנא מעשר ירקות דרבנן. והשמיענו שיש לו ראש השנה קבוע לענין חדש וישן.

וממילא מובן מאליו, שכל שכן שבמעשרות דאורייתא נאמר דין זה.

ומקשינן על הברייתא בתוספתא:

מדוע שנינו "מעשרות" בלשון רבים? וליתני "מעשר" בלשון יחיד!

ומתצינן: כוונת התנא לומר שבאחד בתשרי הוא ראש השנה לענין שני מעשרות: אחד מעשר בהמה,⁽³¹⁷⁾ ואחד מעשר דגן.

ומקשינן על המשנה והתוספתא: מדוע שנינו "ירקות" בלשון רבים? וליתני ירק בלשון יחיד!

ומתצינן: יש תרי גזוני ירק, יש שני מיני ירקות, ויש הבדל ביניהם לענין הלכות מעשר:

דתנן במסכת מעשרות [א ה]: גמר מלאכתו של ירק הנאגד, שדרכו להמכר כשהוא אגוד באגודות, היא משעה שיאגד. ומאז אסור לאכול ממנו אפילו אכילת עראי, כל זמן

ג. הריטב"א [בבבא מציעא פח ב] כתב בדעת הראב"ד, שכל שבעת המינים חייבים מן התורה. [ועיין מה שכתב על זה מנחת חינוך מצוה שצה].

315. אבל לענין דגן תירוש ויצהר אין הוכלים אחרי הלקיטה, אלא, בדגן הולכים אחר הבאת שליש. כמבואר להלן יב ב. ושם יבואר בעז"ה דין התירוש והיצהר.

316. רש"י יבמות ל א.

317. כדעת רבי אלעזר ורבי שמעון [במשנתנו לעיל ב א] הסוברים שראש השנה למעשר בהמה הוא באחד בתשרי. תוספות, ריטב"א [ועיין שם עוד].

בעמוד ב ד"ה מנא הני מילין. וכן כתב הראב"ד [מעשרות א ט] והחינוך [תקן]. [ועיין משנה למלך תרומות ב א].

[רש"י ותוספות בבא מציעא פח ב כתבו שזיתים וענבים העומדים לאכילה, ולא לעשותם שמן ויין, חייבים במעשר מן התורה, ומבואר בדבריהם שאם הם עומדים ליין ושמן, אינם חייבים מן תורה כל זמן שלא עשאו יין ושמן. אבל הרמב"ן דברים יד כב כתב שרק יין ושמן ממש חייבים מן התורה, אבל לא ענבים וזיתים. מנח"ח שצה ב].

ב. דעת הרמב"ם [תרומות ב א, ומעשרות א ט] שתבואה וקטניות וכל הפירות חייבים במעשר מדאורייתא חוץ מן הירקות ופירות שאינם נאכלים לרוב בני אדם. [ועיין רמב"ם כלאיים סוף פרק ב מה הן "ירקות"].

שלא עישרוהו. (318)

וירק שאינו נאגד אלא נמכר בתפזורת, אסור לאכול ממנו אכילת עראי משימלא את הכלי. (319) לפי שמילוי הכלי נחשב ל"גמר מלאכתו".

תנו רבנן בהמשך התוספתא הנזכרת:

כיצד [הוא ראש השנה] לירקות?

ליקט ירק בערב ראש השנה עד שלא תבא השמש [לפני השקיעה].

וחזר וליקט מן הירק —

משתבא השמש, (320) הרי אף על פי שכל יב-ב הירק גדל בשנה אחת, בכל זאת אין תורמין ומעשרין מזה על זה.

לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. (321) ובירקות הולכין אחר לקיטתם, ולא אחר גידולם, לקבוע איזה ירק הוא מן הישן, מהשנה הקודמת, ואיזה הוא מן החדש, מהשנה הזאת.

ואם היתה השנה השניה לשנות השמיטה נכנסת לשלישית, ולקט מקצת מן הירק לפני ראש השנה, ומקצתו לאחר ראש השנה, אזי,

מקום שמותר לאכול אכילת עראי מותר גם לאכול אכילת קבע. וחכמים גזרו ואסרו אכילת קבע אף לפני שנגמרה מלאכת הפירות.

319. ואם אינו ממלא את הכלי, משילקט כל צרכו. המשנה במעשרות שם. [והביאה תוספות כאן].

320. הירושלמי מעמיד את דברי הברייתא בשליקט נכרי. תוספות ועיין ריטב"א. [בהר צבי זרעים א יז הקשה: הרי מירוח הנכרי פוטר מן המעשר. ואם כן, גם אם הנכרי קצר, יפטר מן המעשר! והוכיח מכאן שאם הבעלים ישראל, אין מירוח הנכרי פוטר, ושלא כשיטת הרמב"ם. מובא בספר פירות תאנה. ועיין שם תירוצים על שיטת הרמב"ם].

321. שנאמר [דברים יד כב]: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה". [מכאן שמעשרין את הפירות שיצאו בשדה בכל שנה ושנה בפני עצמה]. והשמיענו התנא שאף על פי

318. שלשה שיעורים יש בענין חיוב מעשר: [א] עונת המעשר — שלב מסוים בבישול הפרי [השיעור מבואר בתחילת מסכת מעשרות] שמכאן ואילך אסור לאכול מן הפירות קבע. אבל עדיין מותר לאכול מן הפירות עראי, [וטעם הדבר, מפני שבתחילה כשהפרי קטן אין הוא ראוי לאכילה ואינו אוכל. רמב"ם מעשר ב, ג. ותוספות ד"ה התבואה. עיין שם].

[ב] נגמרה מלאכתן — משנגמרה מלאכת הפרי [כגון ירק הנאגד משיאגד והשיעור בשאר כל הפירות מבואר בתחילת מסכת מעשרות] אסור לאכול ממנו אכילת עראי, אם הוא אינו מתכוין להכניסו לביתו. אך אם בכונתו להכניסו לביתו עדיין הוא מותר באכילת ארעי. [ג] קבע למעשר — משיראה פני הבית [או שאר מיני קבע המבוארים במסכת מעשרות פרק א]. רמב"ם מעשרות ג.

דעת הראב"ד שם שבדגן תירוש ויצהר אף אם רוצה להכניסם לביתו, אם נגמרה מלאכתן אסור לאכול מהם עראי.

כתב רש"י [ברכות ל"א] שמדאורייתא אין חילוק בין אכילת קבע לאכילת עראי. ובכל